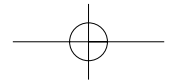
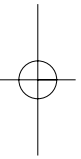
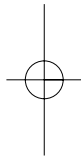
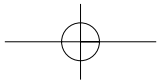
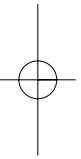
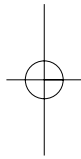

DE ANTIQVITATE LEGVM
JOAN RAMON FERRER

Studia Humanitatis, 1

Col·lecció dirigida per Mariàngela Vilallonga i Antoni Cobos

DE ANTIQVITATE LEGVM
JOAN RAMON FERRER

A cura d'Antoni Cobos

editions vifalia

Publicat per Edicions Vitel·la
Major, 8. 17141 Bellcaire d'Empordà
Tel. i Fax 00 34 972 765 913
gemma.garcia@edicionsvitella.com
www.edicionsvitella.com

Primera edició: desembre 2006

© dels textos 2006, els autors
© d'aquesta edició 2006, Edicions Vitel·la

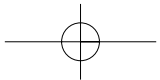
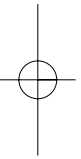
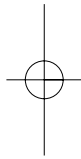
Il·lustració de la coberta: ms. 614 de la Biblioteca de Catalunya
Coberta de Marc Vicens
Maquetació: Karàcters, estudi de maquetació
Impressió: Agpograf impressors s.a.

ISBN:84-935295-3-2
Dipòsit legal: GI-1101-2006

Sota les sancions establertes per les lleis, queden rigorosament prohibides, sense l'autorització per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment –incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic– i la distribució d'exemplars d'aquesta edició mitjançant lloguer o préstec públics.

ÍNDEX

Pròleg	7
Introducció	11
Bibliografia	83
<i>De antiquitate legum</i>	93
Apèndix	151
<i>Index fontium</i>	165
<i>Index locorum</i>	171
<i>Index nominum</i>	173

PRÒLEG

Amb la publicació d'aquest volum, l'edició, traducció i estudi del tractat *De antiquitate legum* de Joan Ramon Ferrer, a cura d'Antoni Cobos, s'inicia la nova col·lecció de Textos i Estudis humanístics, *Studia Humanitatis*, que han emprès Edicions Vitel·la-ILCC Universitat de Girona. La col·lecció neix com a fruit dels treballs que es duen a terme dins del grup de recerca del mateix nom a l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, secció Francesc Eiximenis, de la Universitat de Girona.

La línia de recerca del grup *Studia Humanitatis* té com objecte d'estudi l'humanisme català, és a dir, la producció llatina dels humanistes catalans dels segles XV i XVI, o dit d'una altra manera, la literatura llatina del Renaixement català. Com que les investigacions en aquest camp són relativament recents, calen encara molts estudis per arribar a conèixer en tota la seva magnitud l'abast d'aquest moviment dins de l'àmbit lingüístic català, per tal de situar l'humanisme català en el lloc que li correspon dins de la història de la cultura europea.

Fa anys que, a la Universitat de Girona, dediquem esforços a estudiar i a promoure l'estudi d'aquells autors catalans que van escriure les seves obres fonamentalment en llatí, vehicle de coneixement i de comunicació de l'Europa renaixentista. Els humanistes catalans són a mig camí de la filologia catalana i de la filologia llatina. Van escriure les seves obres emmirallant-se en els autors de l'antiguitat grecolatina i en llatí, com corresponia als humanistes. Tenien com a llengua materna el català. Van estudiar a Itàlia, van tenir càrrecs a les corts, reials o pontificies, van relacionar-se amb els humanistes italians primer i amb els humanistes nord i centreeuropeus després. No totes les seves obres van ser publicades, moltes romanen encara manuscrites. De les que es van publicar, algunes ho van ser en vida de l'autor, d'altres pòstumament.

MARIÀNGELA VILALLONGA

Algunes van ser publicades a Itàlia, especialment durant el segle XV, d'altres als Països Baixos i a Alemanya, sobretot als segles XVI i XVII. Unes i altres, les manuscrites i les publicades en incunables o edicions més tardanes, han de ser publicades segons les pautes modernes de l'edició crítica. L'origen de gran part d'aquestes edicions crítiques modernes l'hem de trobar en treballs de recerca o tesis doctorals, realitzades pels investigadors del grup *Studia Humanitatis*, amb el suport de projectes de recerca subvencionats, com el que tenim actualment en vigència, "La dimensió europea de la literatura llatina humanística de la Corona de Aragó: àrea lingüística catalana", HUM2005-04657/FILO finançat pel Ministerio de Educación y Ciencia.

Així és que la nova col·lecció es proposa l'edició de textos cabdals de l'humanisme català. És per aquest motiu que els propers títols de la col·lecció seran: Joan Margarit i Pau, *Corona regum*, a cura de M. Isabel Segarra; Francesc Calça, *Poesia llatina i catalana*, a cura de Narcís Figueras; Joan Margarit i Pau, *Paralipomenon Hispaniae*, a cura de Lluís Lucero; Pere Miquel Carbonell, *Epistulae*, a cura de Mariàngela Vilallonga. Els volums estaran formats per una introducció que contindrà la biografia de l'autor editat, o les darreres aportacions a l'estudi biogràfic, segons els casos; un estudi de continguts i de fonts de l'obra editada; l'edició crítica de l'obra amb aparat de fonts; a més de la traducció catalana acarada al text llatí amb notes contextualitzadores, que representa un bon suport del text i en facilitarà, ben segur, la difusió, i que es completa amb un útil índex toponomàstic.

La realització d'edicions crítiques acompanyades d'estudis de fonts d'aquestes obres de l'humanisme català, juntament amb l'estudi de les relacions dels nostres autors amb l'humanisme europeu, o els repertoris biobibliogràfics són algunes de les actuacions que es duen a terme actualment. La difusió dels estudis del grup de recerca *Studia Humanitatis* es complementa amb el manteniment d'un lloc web <http://www.studiahumanitatis.net>, en el qual de manera global i més divulgativa es pot trobar tot tipus d'informació i estudis sobre la literatura llatina humanística dels autors de parla catalana de la Corona d'Aragó.

PRÒLEG

El barceloní quatrecentista Joan Ramon Ferrer, de la mà del figurenc Antoni Cobos, enceta la col·lecció que el lector té a les mans. Quan, per escriure aquest pròleg, he rellegit el pròleg de Francisco Rico al meu Jeroni Pau, *Obres*, de 1986, i el capítol que vaig dedicar a Joan Ramon Ferrer en *La literatura llatina a Catalunya al segle XV*, el meu repertori biobibliogràfic publicat l'any 1993, m'he adonat del ja llarg camí recorregut.

Joan Ramon Ferrer havia merescut l'atenció de dos grans senyors de la filologia. Josep M. Casas Homs li havia dedicat dos articles els anys 1953 i 1971, Francisco Rico li havia dedicat un capítol del seu *Nebrija frente a los bárbaros*, de 1978. Tot i la classificació de Ferrer entre els *barbari*, ningú no posava en dubte la *paideia* de Ferrer, la seva obsessió pedagògica i moderna pel que fa al bon ús del llatí, a l'ús del bon llatí. Tan forta era l'obsessió que, ja gran, va dedicar vuit-cents trenta-quatre folis manuscrits al bon ús dels pronoms en llatí, desesperat de veure que l'acusaven –falsament, és clar– d'un mal ús, ell que enarborava la senyera de la bona llatinitat. Però havia utilitzat massa gramàtics medievals en el seu discurs. Millor dit, no havia amagat la seva sapiència gramatical. I va ser titllat de *barbarus*.

El Ferrer gramàtic, denostat i censurat, va trobar editor: Antoni Cobos, qui va convertir el voluminós tractat pronominal en lletra d'impremta intel·ligible i va posar els punts sobre les *is* sobre la figura de Ferrer, rica com la dels homes del Renaixement: gramàtic, sí, i també jurista de bona formació bolonyesa, poeta, i d'unes dimensions humanes inesperades. Antoni Cobos va endinsar-se en els folis i més folis que Ferrer va deixar manuscrits, i n'ha establert la biografia. Aquesta biografia que encapçalà l'edició crítica, amb aparat de fonts, del tractat *De pronomibus suique natura* constituïren la tesi doctoral d'Antoni Cobos –que vaig tenir la sort de dirigir– defensada l'any 1998. Un gran treball, una gran edició. Ara per ara, però, les dimensions de l'obra no han permès la seva publicació en paper. Es pot trobar en format microfítxa i en format digital a la Biblioteca digital del lloc web del grup *Studia Humanitatis*, més amunt mencionat.

Antoni Cobos no va deixar l'estudi de Ferrer sinó que, davant la descoberta de la importància de l'obra jurídica del barceloní, va decidir emprendre l'edició crítica i la traducció del tractat *De antiquitate*

MARIÀNGELA VILALLONGA

legum, objecte del present volum. Una obra que permet copsar la capacitat crítica de Ferrer, el seu coneixement de la jurisprudència que el precedí des d'època romana i, com assegura un dels seus professors bolonyesos, el fet que era un “Catalanum uirum, quidem non solum legum, sed philosophiae, oratoriae, reliquiarum bonarum artium doctissimum et cultissimum”. La col·laboració entre els investigadors del grup *Studia Humanitatis*, Antoni Cobos-Maria Toldrà ha possibilitat la publicació d'una documentació, fins avui inèdita, com apèndix d'aquest volum.

Vint anys després de l'edició de les obres de Jeroni Pau, l'humanista català per excel·lència, es materialitza amb aquesta col·lecció la dedicació a l'estudi de l'humanisme català dels investigadors del grup *Studia Humanitatis*. Al pròleg d'aquella edició de Pau, Francisco Rico s'expressava així: “Cal esperar, d'altra banda, que la riquesa dels temes i problemes que sorgeixen aquí estimuli els nostres excel·lents classicistes a interessar-se cada cop més per l'època de l'humanisme: certament, en pocs terrenys són tan necessaris i en ben pocs els esperen unes novetats tan atractives”. Voldria pensar que el professor Rico considera que les seves paraules no van caure en l'oblit.

Mariàngela Vilallonga
Girona, tardor del 2006

INTRODUCCIÓ

Deu anys enrere, Joan Ramon Ferrer era un autèntic desconegut i no suscitava gaire interès entre els estudiosos d'aquelles disciplines que ell va conrear, especialment els filòlegs i els historiadors del dret. Afortunadament, d'aquell temps ençà, la situació ha donat un tomb considerable, i avui estem en condicions d'acostar-nos a la figura de l'erudit barceloní amb dades ben contrastades tant de la seva vida com de la seva obra, que ens permeten començar a copsar el lloc que va ocupar entre els humanistes catalans que, al segle XV a Catalunya, utilitzaven el llatí com a llengua d'expressió habitual. El punt de partida d'aquest interès, no solament per Ferrer sinó també per altres autors catalans contemporanis que escrivien en llatí, és, sens dubte, el repertori de M. Vilallonga, *La literatura llatina a Catalunya al segle XV*, editat a Barcelona l'any 1993. Repertori que ha de ser -de fet ja ho és-, la llavor de treballs presents i futurs sobre aquests autors cinccentistes, alguns notables com Jeroni Pau, el cardenal Margarit o l'arxiver Pere Miquel Carbonell, d'altres poc o mal coneguts.

I Joan Ramon Ferrer no n'és una excepció. Ja he esbossat en altres estudis la seva biografia, molt especialment en l'edició del *Tractatus De pronomibus sui que natura*, que fou el tema de la meva tesi doctoral llegida a Bellaterra el 1998.¹ Era, fins avui, l'estudi més complet sobre la seva vida i obres, però noves troballes, algunes de molt importants que comentarem més avall, concreten i afinen les dades ofertes en aquell moment.

1 Vegeu Cobos, 2000: XVI, n. 5, on cito els treballs d'aquells que m'havien precedit en l'estudi de la figura de Ferrer, ni que fos de forma breu.

INTRODUCCIÓ

BIOGRAFIA DE JOAN RAMON FERRER

1. *Els orígens*

Joan Ramon Ferrer va néixer a Barcelona, al primer quart del segle xv, i va morir el dia 18 de juny de 1490 al monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, on s'havia refugiat fugint de la pesta. Era fill de Ramon Ferrer, membre de la petita noblesa, ja que ostentava el títol de donzell. Aquest morí l'any 1423 instituint hereu universal el seu fill Joan Ramon, tal com podem saber gràcies a cinc èpoques datades l'any 1452, i conservades a l'AHPB, en les quals Joan Ramon Ferrer reconeix haver cobrat uns censals que havia heretat del seu pare. La primera època, signada davant del notari Antoni Vinyes, porta aquest encapçalament:

«Anno a natiuitate domini millesimo CCCC° quinquagesimo secundo. Die Iouis XIII° mensis Ianuarii anno predicto.

Sit omnibus notum quod ego, Iohannes Raymundus Ferrarii, utriusque iuris doctor, filius et heres uniuersalis honorabilis Raymundi Ferrarii, quondam, domicelli in ciuitate Barchinone domiciliatus, ut constat de dicta mea herencia per ultimum testamentum ipsius Raymundi Ferrarii, quondam, quod fecit et ordinauit, in posse discreti Petri de Atrimonte, auctoritate regia notarii publici Barchinone, uicesima quarta die Ianuarii, anno a natiuitate domini milesimo quadringentesimo uicesimo tercio, confiteor et recognosco uobis [...]».²

Així doncs, la data *ante quem* del naixement de Joan Ramon Ferrer cal situar-la a l'any de la mort del seu pare, el 1423, o, com a molt dins de l'any immediatament següent, en el cas que hagués estat un fill pòstum. De totes maneres, nosaltres creiem que es pot situar el naixement de Ferrer al voltant de l'any 1415, no pas amb proves irrefutables, però sí amb indicis rellevants. En efecte, la primera compra de llibres que li

2 AHPB, *Antoni Vinyes, Tercium librum apocarum et aliarum negotiorum Castri de Vila de Mager, 6-11-1449/17-8-1458* (lligall 23). Tot i la referència tan clara, «in posse discreti Petri de Atrimonte, auctoritate regia notarii publici Barchinone», i malgrat la nostra recerca als principals arxius de Barcelona, no hem pogut localitzar el testament de Ramon Ferrer, pare de Joan Ramon.

BIOGRAFIA

coneixem és de 1440³ i, per tant, ja havia de tenir els 25 anys que determinaven la majoria d'edat i la capacitat d'efectuar actes jurídics amb plena potestat. D'altra banda, l'any 1444 Ferrer du a terme una interpel·lació i requeriment contra Antoni Despuig, prevere, administrador del patrimoni del seu avi matern.⁴

A més, coneixem algun dels seus oncles per part de pare. En primer lloc, Pere Ferrer, jurista, que fou el seu tutor, tal com trobem a la dedicatòria del *De antiquitate legum* que avui editem, dirigida a Pedro de Urrea:

«A més, molt humilment suplico a Vostra Senyoria, la qual, a fi de persuadir-me, va tenir com aliats el famosíssim i doctíssim senyor Pere Ferrer, oncle patern a qui respecto com si fos el meu pare, i el noble senyor Bernat Sapila, home molt prudent en els afers tant públics com privats, i estimadíssim oncle meu, els quals em van animar amb gran afany a l'estudi del dret civil, que també vulgui dignar-se a fer-los partícips d'aquesta carta, de l'obreta i dels seus fruits, i a comentar-los tot això i compartir-ho amb ell» (§ 27).

L'altre oncle aquí esmentat és Bernat Sapila, un home amb gran presència a la Cort, ja que fou conseller en cap el 1448, síndic de Barcelona i missatger de la reina Maria. Ferrer l'anomena *auunculus* en el text que acabem de citar, perquè aquell, en efecte, estava casat amb una tia de Joan Ramon, Isabel Ferrer.⁵

Encara coneixem un altre oncle, Jofre Ferrer, de qui sabem que era casat amb una dona anomenada Anglèsia i que fou defensat pel seu nebot Joan Ramon en un judici que conservem al primer llibre de *Consilia* de l'autor barceloní.⁶

3 AHPB, *Gabriel Terrassa, leg. 5, man. 18, 1439-1444*; tots eren llibres de dret. Notícia extreta de Madurell, 1955: 57.

4 Notícia tretada d'una obra del mateix FERRER, *Consilia* I, ms. 70 de la Universitat de Càller, fol. 65v.-ss.

5 Vegeu Guilleumas, 1954: 23-71.

6 FERRER, *Consilia* I, fol. 100r.-ss.

INTRODUCCIÓ

2. *Estudis a Itàlia*

Sota la tutela i protecció dels oncles Pere Ferrer i Bernat Sapila, i de Pedro d'Urrea, arquebisbe de Tarragona, l'any 1447 Joan Ramon va anar a estudiar dret a la universitat més prestigiosa de l'època: Bolonya. Però no fou aquesta la primera estada en terres italianes. En efecte, Joan Ramon Ferrer havia escrit des de Bolonya una carta al seu amic Jordi de Centelles, traductor d'Antonio Beccadelli, *il Panormita*. La carta, signada a Bolonya el 12 de juny de 1450, es conserva íntegra en el primer llibre de *Consilia* de Ferrer. En la *Tabula* d'aquests *Consilia*, al lloc on fa referència a les cartes entre Joan Ramon Ferrer i Jordi de Centelles, podem llegir: «Epistola per Ioannem Raimundum Ferrarii nobili Georgio de Centillis, missa excusatoria super opusculo per dictum Ioannem Ferrarie ordinato *De infortuniis cum consolatione sua*, quam omnino uide [...], carta LXXXVII» (fol. 16v.). O sigui que, com veurem més avall, Ferrer havia estudiat abans a Ferrara, quan era *iuenis*, segons les seves pròpies paraules. Aquesta carta és interessant per dos motius: en primer lloc, per la informació biogràfica que en podem extreure i, en segon lloc, per la vinculació del barceloní amb alguns humanistes italians il·lustres.

L'interlocutor epistolar, Jordi de Centelles, és conegut sobretot per la seva traducció al català de l'obra *De dictis et factis Alphonsi regis* d'Antonio Beccadelli, el *Panormita*.⁷ Fill natural del primer comte d'Oliva, Francesc Gilabert, el 1461 és esmentat com a rector d'Oliva i Almenara; el 1471 era mestre de capella ordinari del rei Ferran de Nàpols, i més tard conseller seu; morí el 1496.

Tot i que ja hem parlat d'aquest interessant document en altres llocs (Cobos, 1995: 129-141), potser serà bo de dir-ne aquí quatre mots. Va ser exhibit com a prova excusatòria en un judici de Ferrer contra el notari barceloní Antoni Vinyes i la seva filla Serena.⁸ El nostre juriconsult havia trencat els capítols matrimonials amb Serena i es negava a tornar el dot; per la seva banda, la noia i el seu pare l'acusaven d'im-

7 Vegeu Duran-Vilallonga (eds.), 1990.

8 *Vid. infra*.

BIOGRAFIA

potència i frigidesa, acusació falsa, pel que sembla, ja que fruit d'uns "pecats de joventut", Ferrer va engendrar una filla. En efecte, Jordi de Centelles, a partir d'un vers del poema *De infortuniis* de Ferrer («Doncs de jove no vaig conèixer els plaers juvenils»), li comenta amb to irònic: «Què diràs de les dues dones amb qui vas jeure i de la filla que vas tenir d'una d'elles?».

L'estructura de la carta és força simple. Ferrer, que es defineix en el text com a *iuuenis scholaris*, intenta defensar-se del retret que li ha fet Jordi de Centelles sobre les seves aventures amoroses. Els arguments de la seva defensa són diversos: en primer lloc, Ferrer no havia conegut els plaers juvenils; en segon lloc, l'afer va ser molt efímer i, ràpidament, va tornar a dedicar-se a l'estudi; finalment, perquè –sempre segons l'autor– «aquell estudiant, lliurat només a l'estudi, va ser provocat en amors per aquelles dones, una de les quals era de tal bellesa que podia commoure un sant». A més, segons ell, pràcticament no li van deixar cap altra opció, ja que hi va ser dut per un servent, perquè «aquelles dones portaven de mala gana i a disgust el fet que la flor juvenil de l'estudiant, acompanyada d'encís, d'humanitat i de gentilesa, s'escolés sense l'acostumat plaer dels amors».

Tanmateix, el jove barceloní acabarà cedint davant la força de l'amor: «Així doncs, l'estudiant, colpit per l'ardent sageta de Cupido, es dirigeix a la més jove i bonica i la pretén. Al començament és rebutjat amb una certa admiració, després és acceptat, finalment aconseguix tot el que és possible en l'amor, excepte allò que és el més agosarat i vergonyós. I potser també ho podia haver aconseguit si hagués avantposat el plaer corporal a l'espiritual. Llavors la segona dona, que era estimada per un amic molt impetuós de l'estudiant, per tal de no quedar-se sense tastar un goig tan oportú, a la nit, nua, assalta l'estudiant també nu a la seva habitació. Ell, ferm, de cap manera vençut per una temptació tan gran, per no traïr el seu amic, la rebutja. A l'endemà li comenta a l'amic, n'obté el seu permís. La nit següent, quan és escomès per segona vegada, Venus és celebrada. Ella crema amb tanta passió, que obre a l'estudiant mil camins de plaer, i durant tota una setmana vol oferir sacrificis a Venus només amb ella, deixant Pal·las una miqueta de costat».

Al cap d'aquesta setmana de passió, ve la reflexió i el penediment:

INTRODUCCIÓ

«L'estudiant, que volia tornar a gaudir molt i durant molt temps d'una abundància de plaers tan gran que havia de ser incompatible amb la religió cristiana, amb els preceptes dels filòsofs i amb la veritable glòria, ja que aquesta no pot aconseguir-se sense una gran dedicació a l'estudi, i com que a canvi d'un plaer vilíssim i momentani havia rebutjat els plaers més valuosos i duradors, seguint els millors consells d'Hèrcules, d'Eneas i de Plató, va abandonar aquells i es va dedicar tot ell a l'estudi i a la ciència».

Els paràgrafs següents són farcits de passatges moralitzadors i edificants de Plató, Ciceró, Virgili i Aristòtil.

El segon punt d'interès de la carta radica en les relacions de Ferrer amb l'ambient universitari de Ferrara. En efecte, aquest aprofita l'avinentesa per enviar salutacions per a alguns amics comuns: Francesco d'Arezzo, Andrea de Sicília, Guarino Veronese, Vicari (*sic*), Ausiàs Puig, Andrea Sart i a tots els estudiants napolitans i sicilians. No cal dir que entre els esmentats hi sobresurt el gran Guarino Veronese (1374-1460), instal·lat a Ferrara des del 1429 fins a la seva mort. Aquest no és, en canvi, el primer en ésser esmentat, honor que correspon a Francesco d'Arezzo o Francesco Accolti (1418-1486), que va ensenyar a diverses ciutats d'Itàlia, entre d'altres a Bolonya de 1440 a 1445, i a Ferrara cap a l'any 1450, data de la redacció de la carta (Tiraboschi, 1833: 38-42). Andrea de Sicília ha de ser Andrea Barbazza de Messina, mort a Bolonya el 1481, i que també havia ensenyat a les ciutats de Ferrara, Siena i Bolonya (Rodolico, 1895: 88-90). Tant Accolti com Andrea de Sicília van ser professors del gran humanista català Jeroni Pau (Vilallonga, 1986: I, 37-39). Pel que fa als altres personatges esmentats a la carta, Ausiàs Puig podria ser el futur cardenal Ausiàs Despuig, mort el 1483 (Vilallonga, 1986: I, 97). No hem pogut identificar ni Vicari (en el cas que sigui un nom i no pas un càrrec) ni Andrea Sart.⁹

L'altra ciutat italiana important en la vida de Joan Ramon Ferrer és Bolonya. Hi va cursar estudis de dret entre el 1447 i 1451, i sabem que s'hi va doctorar *utriusque iuris* el 29 d'abril de 1451. Afortunadament,

⁹ No apareixen esmentats ni a Soria, 1956 ni a Ryder, 1976 ni a Peláez, 1981.

BIOGRAFIA

gràcies als treballs de Celestino Piana sobre la Universitat de Bolonya (1963, 1966, 1976, 1984, 1989), tenim notícia molt precisa de la seva làurea. Els promotors del seu doctorat en dret civil foren *Battista di Sancto Pietro*, *Scipio de Gozadinis* i *Gaspar de Arenghueria*. Va aprovar, però no pas per unanimitat, malgrat que «Solum unam habuit reprobatorium». *Battista di Sancto Pietro* i *B. de Sala* foren els seus promotors per a la làurea en dret canònic, on va aconseguir l'«*Approbatus ab omnibus, uno excepto*» (Peláez, 1993: 241).

Durant aquesta estada a Bolonya, concretament l'any 1448, va sorgir entre Ferrer i un altre estudiant la disputa sobre l'antiguitat de les lleis del *Digest*, que després va resultar en la redacció de l'obreta que avui editem.

3. Tornada a Barcelona: Ferrer jurista i advocat

A la tornada a Barcelona, el 19 de juny de 1451, amb el títol de doctor a la butxaca, Ferrer va negar-se a formar part de la nòmina d'advocats de la ciutat, tal com ell mateix explica en l'opuscle *Renuntiatio matriculae iurisconsultorum*. Pel seu contingut, aquesta obreta s'adiu amb el que avui anomenariem una "instància" dirigida a l'Administració, concretament a Arnau de Mas, prior dels jurisconsults de Barcelona. Fou escrita al voltant de l'any 1462 i està continguda al ms. B.156, fol. 197-206 de la Sächsische Landesbibliothek de Dresden. L'escrit forma part d'un còdex miscel·lani escrit per Pere Miquel Carbonell, on es troben aplegades diverses obretes de juristes bolonyesos, algunes constitucions de Catalunya, un tractat de P. de Unsola sobre contractes i l'obra de Ferrer. En ella el barceloní renuncia a formar part de la matrícula d'advocats de Barcelona, i ho fa tot escrivint la instància de tres maneres diferents que diuen el mateix de forma cada vegada més breu. Així, la primera part de la *Renuntiatio matriculae* en forma extensa (fol. 198r.-204r.) està encapçalada per aquest títol: «Hic Iohannes Raimundus Ferrarii, utriusque iuris doctor licet minimus, rationes assignat quibus motus fuit ne in matricula iurisconsultorum huius inclitae ciuitatis in principio poneretur et quibus motus est impresenciarum ut illa renunciaret seque ab ea deleri petat» (fol. 198r.). Segueix la mateixa instància, però explicada ara de forma més breu (fol. 205r.-v.) i encapçalada per aquest títol: «Breuior renuntiatio matriculae iuris-

INTRODUCCIÓ

consultorum Barchinonae a Iohanne Raimundo Ferrarii, utriusque iuris doctor licet minimo, cum multa ratione facta a quadam altera copiosa redundantiaque desumpta» (fol. 205r.). La tercera versió, titulada «Breuissima renunciatio matriculae iureconsultorum Barchinonae a praenominato cupiosoque uiro domino Iohanne Raimundo Ferrarii edita» (fol. 205v.), a penes ocupa unes línies (fol. 205v.-206r.). La *Renunciatio* ens ha permès de conèixer noves obres de Ferrer, entre elles dos fragments en vers, dels quals hem parlat més amunt.

En l'opuscle, el jurista dóna tres arguments de la seva negativa a entrar dins la matrícula: «que ell [...] no hagi de representar per als altres cap mena d'impediment pel que fa als diners de les judicatures, ja que ell és menys inclinat al treball i a les riqueses. També per tal que els seus guanys no hagin de dependre de la generositat dels oficials reials i del prior, sinó de la seva pròpia activitat i de l'ajut de Déu. I per no haver d'anar al *Purgatori*, tal com l'anomenen els juristes» (§ 2-3).

Una mica més avall, entenem que aquest *Purgatori* consisteix en la trobada mensual dels advocats barcelonins, una trobada a la qual no vol assistir «per no haver de sentir les moltes irreverències, ineptituds, insolències, malícies i temeritats que s'hi diuen. De tal manera que ara pràcticament no s'hi porta gairebé cap querella de forma correcta i justa, sinó que o bé s'hi tracten querelles que haurien de fer-se en un altre lloc, o bé s'escampen més de forma malvada i injusta i amb més intenció de difamar que de fer justícia. I així, els que s'hi querellen surten amb el cap cot, frustrats, confosos i burlats, cosa que redunda en honor de tots els juristes» (§ 3).

No obstant això, Ferrer és convençut finalment per entrar a formar part d'aquesta nòmina d'avocats: «Però, set o vuit anys després de la seva arribada, com que el *Purgatori* es celebrava una sola vegada a l'any, convençut ara per recomanacions, ara per precis i persuasions insistents, va permetre ser matriculat, però amb aquests condició: que no havia d'estar obligat a anar a la càtedra del veguer o del batlle, per tal de poder dedicar el temps que li sobrés més a la contemplació que als judicis, i per no demanar per a ell part dels avantatges dels altres, i per no veure's obligat a patir allí les paraules indiscretas de molts altres» (§ 5).

BIOGRAFIA

No acaba aquí la cosa. Un any després d'haver accedit a entrar en la matrícula, en demanarà l'exclusió. Les causes? Sembla que les desavinences amb personatges influents de Barcelona, especialment amb Pere Destorrent, júnior, i amb el notari Antoni Vinyes, tal com el mateix Ferrer diu explícitament a la *Renuntiatio Matriculae*: «Però al primer *Purgatori*, el conseller en cap d'aquesta ínclita ciutat, o sigui Pere Destorrent, júnior, ja mort, va querellar-se de forma incorrecta i injusta contra l'honorable senyor Pere de Clariana, doctor en quiscun dret, un home docte i honrat, i molt estimat per mi. La querella era sobre el salari de la sentència promulgada a l'audiència del governador.¹⁰ Quan Ferrer el defensava de forma apassionada i molt justa, va haver de sentir tota mena d'insolències i d'amenaques de presó, que després va desfer amb fortalesa i justícia, i finalment va convertir en fum i vent totes aquelles queixes [...]. Què direm d'aquella querella injustíssima i desvergonyida que el notari Antoni Vinyes va fer contra Joan Ramon, a qui odia profundament [...] a causa d'un odi antic» (§ 6-8). Aquest “odi antic” cal buscar-lo, sens dubte, en l'anul·lació del matrimoni entre Ferrer i Serena, la filla de Vinyes, com hem vist fa un moment i que ara analitzarem amb més deteniment.

4. L'episodi amb Serena Vinyes

Els noms de Serena Vinyes i Antoni Vinyes han anat sortint al llarg d'aquestes pàgines, per la qual cosa creiem que val la pena detenir-se un instant en aquest episodi. La major part de la informació prové del primer llibre de *Consilia* de Ferrer. Aquesta obra del jurista barceloní roman encara inèdita i, per tant, la informació que ara podem oferir haurà de ser matisada i, si cal, confirmada o retocada a partir de les dades que en puguem extreure en el futur. En tot cas, després d'una primera lectura, ni que sigui superficial, estem en condicions de seguir, a grans trets, el fil dels esdeveniments:

La filla del síndic i notari barceloní Antoni Vinyes, Serena, estava promesa amb Joan Ramon, però havia quedat embarassada d'un altre

10 Creiem que es refereix a la sentència de 1460 sobre l'elecció dels síndics a Corts, consulta en la qual també va participar Ferrer (*infra*).

INTRODUCCIÓ

home, Miquel Relló. El pare de la noia, per evitar el deshonor, demana a l'oncle de Ferrer, Bernat Sapila, d'intercedir davant Joan Ramon perquè no prengui cap iniciativa en contra d'ell o de la seva filla, i que ell, Antoni, el compensaria de totes les despeses. Ferrer accepta de casar-se amb Serena, tot i la sospita de l'embaràs, però amb la condició de no retornar el dot, molt elevat, ja que era de vuit-centes vuit lliures, i pacten que, al cap de tres o quatre mesos de casats, a la noia li vindria un gran fervor religiós i ingressaria en un convent. Que ell, mentrestant, la mantindria a casa seva, ben vestida i alimentada, però sense tenir-hi relacions sexuals. En aquesta situació, Serena i Relló fan córrer que Ferrer és impotent i efeminat perquè, segons Ferrer, ells «ferrent molestissime quod dictus Iohannis matrimonium minime consumasset, et quaerebant quod dicti Michaelis filius dicto Iohanni tribueretur, ut sic filium alienum educaret bonorumque suorum heredem instituerat» (fol. 87v.).

Pel que sembla, l'embaràs no va arribar a terme. Aleshores Vinyes i Serena no volen complir la seva part del pacte. La noia no només no ingressa a cap convent sinó que demana la dispensa papal per matrimoni no consumat, per tal de poder-se casar amb Miquel Relló. Pare i filla acusen Joan Ramon Ferrer de no haver consumat el matrimoni per impotència, cosa que Ferrer no pot sofrir i acaben davant dels tribunals. Ferrer surt absolutament vencedor del litigi ja que demostra que no és impotent, es queda amb el dot i reclama interessos i altres despeses a Vinyes, que també ha de pagar, segons la sentència dels jutges: «Et ita Dei gratia sententiam absolutoriam contra ipsum Antonium Vinyes super dicta petitione calumniosa obtinui» (fol. 79).

A partir del foli 87v. d'aquest primer llibre de *Consilia*, quan Joan Ramon Ferrer intenta explicar-se per quin motiu han buscat aquesta infundada acusació, ens ofereix una magnífica descripció de la seva naturalesa i caràcter. El fragment és tan sucós que l'hem volgut transcriure gairebé sencer:

«Nam dicti Iohannis corpus non in frigiditate sed in excessiua caliditate super peccare est compertum, ut ex peritioribus huius ciuitatis medicis, qui dicto Iohanni complures medicinas contra caliditatem ministrarunt, potuisent percipere, et tunc etiam dictus Iohannes rebus frigidis uti cogebatur, et eum non imberbem, non flegmaticum, non

BIOGRAFIA

maloncolicum, non remissum, non tenui uoce conspicerent, quae signa sunt impotentiae, et plusquam exploratum haberent dictum Iohannem in Studio non impotentiae infamia incidisse, sed ibi filiam sibi similissimam procreasse. Immo in nimium luxuriosi opinionem deuenisse, ut ex praesentibus litteris uidere potest, quas haec pars exhibet, in quantum et tum, o homines impudentissimi, negare potestis dictum Iohannem colericum sanguineumque esse, in qua quidem complexionem, coeundi impotentia, quae communiter ex nimia frigiditate contingit ut rubrica *De frigidis et maleficiatis* Nigrumque declarant inueniri non solet. Nonne sciuistis dictum Iohannem praeter communem aliorum modum per decennium singulis diebus studium XV uel XVI horarum, cum bono stomacho et capite meliori, tolerare potuisse? Quod non modo communi fama sed etiam omnibus dicti Iohannis libris in IX scientiis uisis reuisisque atque circum circa depictis probari potest. Nonne uiderunt dictum Iohannem in omnibus conuiujs bene prandantem meliusque cenantem, nec, praetextu debilitatis stomachi defectuque caloris, aliquam cenam repudiasse? Adeo quod dictus Antonius mirabatur, quod dicti Iohannis tanto tempore in tam diligenti studio uersati stomachus talis esset. Nonne multorum fide dignorum relatione uisue sciuerunt dictum Iohannem filiam procreasse, quae inter alia prima nocte concepta fuit, ut multi in hac ciuitate sciunt? Ex quo inferri potest quod, postquam dicta Serena sterilis non est, si uirgo ad dictum Iohannem deuenisse, iam dicto Iohanni tres uel quattuor filios peperisset. Num qui procreandi potens est, impotentia habebit coeundi? [...] Nec quispiam miretur cur a coitu dictae Serenae dictus Iohannes per quattuor menses abstinere potuerit, nam si cogitauit non amorem sed odium inter ipsos esse et quam uilis illa uoluptas esset, quae mille dolores dicto Iohanni pareret, qui per VI annos propter nimiam caliditatem a cibus sibi placidioribus in eunte adolescentia se temperare potuit».

O sigui:

«Perquè el cos de Joan no és de constitució freda, sinó massa calenta per als pecats, com es pot saber gràcies als metges experts d'aquesta ciutat que han subministrat a Joan diverses medicines contra la calor, especialment coses fredes. I els metges no el trobaven imberbe ni flegmàtic ni malencònic ni aturat ni de veu feble, que són els signes de la impotència, i sabien del cert que quan Joan era al *Studio* no havia caigut en la infàmia de la impotència, sinó que allí havia engendrat una

INTRODUCCIÓ

filla que s'hi assemblava moltíssim. Més aviat va arribar a tenir fama de luxuriós, tal com es pot veure per les cartes que ara exhibim per veure si llavors, oh homes desvergonyits!, podreu negar que Joan sigui colèric i sanguini, una naturalesa que, segons la rúbrica *De frigidis et maleficatis* i Negre [sic], s'associa amb la impotència sexual, perquè aquesta sol produir-se a causa d'un excés de fred. Que potser no sabeu que Joan, més enllà del que és habitual, havia pogut dedicar cada dia 15 o 16 hores a l'estudi, amb bon estómac i millor cap. Com es pot comprovar perquè ho sap tothom, pels llibres de Joan, que abasten les nou ciències, mirats i remirats, i pels seus retrats. Que potser no van veure Joan en tots els àpats menjant bé i sopant millor, i que mai havia rebutjat un sopar amb l'excusa de mal d'estómac o manca de calor? Fins al punt que el mateix Antoni s'admirava que l'estómac de Joan fos tan potent, tot i la seva dedicació continuada i profunda a l'estudi. Que potser no saben que, segons el testimoni i la visió de molta gent digna de crèdit, Joan havia tingut una filla, la qual, entre altres coses, fou concebuda la primera nit, com saben molts d'aquesta ciutat? De tot això es pot deduir que, ja que Serena no és estèril, si hagués arribat verge a Joan, ja li hauria donat tres o quatre fills. Que potser aquell que és capaç de tenir fills tindrà impotència sexual? [...] I que ningú no s'estranyi si Joan va poder abstenir-se durant quatre mesos de copular amb Serena, perquè entre ells dos no hi havia amor, sinó odi, i aquell plaer hauria estat molt vil i hauria provocat mil dolors a Joan, un home que, durant sis anys, en plena adolescència, havia estat capaç de mantenir-se allunyat de plats més gustosos».

En tot cas, com escriurà una mica més avall, Joan Ramon es mostra disposat a fer-li una demostració a Serena: «Dictus Iohannes paratissimus erit de se omnem experientiam facere et oportere dictam Serenam ad aliam defensionem confugiat».

Si hem de fer cas al que Joan Ramon afirma a la carta a Jordi de Centelles, es va tornar a casar i va tenir una altra filla, ara legítima.¹¹

11 Probablement es deia Angelina i ja era morta el 1490 (AHPB, 187/38: 29-1-1480 i 1-2-1480: Ferrer compra renda violari mentre visqui la filla). Dec aquesta informació a Maria Toldrà.